

**Latvijas Universitātes
Vēstures un Filozofijas fakultāte**

Edvīns Evarts

**Zemes pašpārvalde Latvijas ģenerālapgabalā
(1941-1945)**

Promocijas darba kopsavilkums

**Rīga
2008**

Tēmas aktualitāte un nozīme

Promocijas darba tēma „Zemes pašpārvalde Latvijas ģenerālapgabalā (1941-1944)” ir sabiedriski un zinātniski aktuāla. Aktualitāti nosaka saistība ar Latvijas suverenitātes idejas pastāvēšanu vienā no sarežģītākajiem laika posmiem Latvijas vēsturē – Otrā pasaules kara laikā. Zemes pašpārvalde no vienas puses atspoguļo Latvijas iedzīvotāju tiekšanos pēc valstiskās pastāvēšanas, bet no otras puses parāda nespēju realizēt savas vēlmes.

Zemes pašpārvaldes radīšana un pastāvēšana Otrā pasaules kara gados nav nejaušība nacistiskās Vācijas plānos, bet gan likumsakarīgs turpinājums tiem procesiem, kas bija sākušies ar hitleriskās Vācijas ekspansionistisko politiku Eiropā. Līdzīgi vietējās pārvaldes orgāni tika radīti arī citās Trešā reiha iekarotajās valstīs un teritorijās kā Nīderlandē, Slovēnijā, Lietuvā un Igaunijā. Tomēr šo t.s. pašpārvalžu patstāvība bija strikti ierobežota un tās pastāvēja tikai tādēļ, ka tās bija nepieciešamas nacistiskai Vācijai veiksmīgākai okupēto teritoriju izlaupīšanai un pārvaldei. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes izveide neatnesa sev līdz ne tautas gaidīto neatkarību, ne arī ģenerāldirektoru cerēto autonomiju Vācijas sastāvā. Veidojot Zemes pašpārvaldi, tās funkcijas 1941. gadā tika sašaurinātas līdz izpildpārvaldes līmenim un okupācijas pārvalde turpināja tās sašaurināt arī turpmākajos kara gados.

Tomēr Zemes pašpārvaldes izveide noteikti, ja ne ierobežoja nacistiskās Vācijas okupācijas politiku, tad vismaz lika tai ierobežot rasu politikas noteiktās ekstrēmās izpausmes Latvijas ģenerālapgabalā. Tā arvien atgādināja par Latvijas iedzīvotāju vēlmēm un neskatoties un bieži prasību noraidīšanu, vai klusēšanu attiecīgos jautājumos, tomēr dažkārt tā bija spējīga iedarboties ģenerālapgabala iedzīvotājiem mazāk kaitīgu lēmumu pieņemšanā un dažkārt arī to realizācijā, novilcinot lēmumu izpildi, iestājoties par latviešu tautas nacionālajām interesēm, bieži gan nekonsekventi un bezrezultatīvi, tomēr cenšoties piespiest okupācijas varu padomāt par iedzīvotāju interesēm.

Tēmas aktualitāte ir saistāma arī ar nepieciešamību informēt sabiedrību par Zemes pašpārvaldes vietu Otrā pasaules kara gados, novēršot neskaidrības terminoloģijā un izskaidrojot tās reālās iespējas. Uz Zemes pašpārvaldes piemēra labi var redzēt, kāpēc daļa inteliģences bija gatava sadarboties ar vācu okupantiem un kā šī nostāja kara gaitā mainījās. Zemes pašpārvalde ir labs piemērs kolaborācijai. Jāuzsver, ka bez zināmas sadarbības no iedzīvotāju puses, vai tā būtu pārvaldes, vai ekonomiska sadarbība, iedzīvotāju eksistence nebūtu iedomājama. Vairāki ģenerāldirektori iestājās par stingrāku nostāju attiecībā pret

vāciešiem, tomēr bailes tikt represētiem un par salīdzinoši drošo personīgo situāciju kara gados kā, piemēram, samērā labo algu, neļāva ģenerāldirektoriem izveidot tādu organizāciju, kas ļautu veiksmīgāk iestāties par tautas vajadzībām. Dažkārt pētījumos parādās arī tiekšanās pārlieku kritiski vērtēt Zemes pašpārvaldes darbību, vadoties no atsevišķu ģenerāldirektoru rīcības. Atsevišķos brīžos ģenerāldirektori spēja vienoties par prasību pieteikšanu okupācijas varai, tomēr izšķirošajos brīžos visi ģenerāldirektori pakļāvās vācu spiedienam un tādu vai citādu iemeslu dēļ parakstīja okupantiem nepieciešamos dokumentus, tādējādi padarīdami sevi līdzatbildīgus viņu paveiktajos noziegumos.

Darba aktualitāte ir saistāma ar nepieciešamību informēt sabiedrību par Zemes pašpārvaldes vietu vēsturē, jo par šo organizāciju sabiedriskajā telpā informācijas ir maz. Pamatos par šo tēmu nepastāv lielas atšķirības vēsturnieku uzskatos un šī ir viena no vismazāk politizētajām tēmām par Otro pasaules kara notikumiem Latvijas teritorijā. Bieži pētnieki aprobežojas ar fakta konstatāciju, ka Zemes pašpārvalde nevarēja būtiski ietekmēt vācu Civilpārvalde lēmumus. Pēc Otrā pasaules kara šī tēma nebija viena no svarīgākajām, jo ģenerāldirekcijas praktiski nebija iesaistītas nacistu lielākajos noziegumos kā holokaustā un civiliedzīvotāju iznīcināšanā, minimālo ietekmi saimnieciskajā laukā un nespēju pieņemt nozīmīgus politiskus lēmumus. Tomēr deviņdesmitajos gados aizsāktā kolaborācijas tēma un katras iedzīvotāju grupas līdzatbildības pakāpes noteikšana ir aktualizējusi arī Zemes pašpārvaldes lomas noteikšanas nepieciešamību. Šī tēma prasa skaidrojumu, jo bieži Zemes pašpārvalde tiek saukta vienkārši par pašpārvaldi, kas ne saturiski, ne pēc uzbūves neatbilst tās būtībai.

Visbeidzot atsevišķu krievu autoru darbu parādīšanās 1990. gadu beigās un 2000. gadu sākumā skaidri parāda, ka šie vēsturnieki ir, neņemot vērā jaunākos vēsturnieku pētījumus, reproducē padomju laika klišejas (Преступления нацистов и их пособников в Прибалтике (Latvija). – Sast. В. Гушчин. – Рига, 2007; Крысин М. Ю. Латышский легион СС: вчера и сегодня. – Москва, 2006; u.c.). Tādēļ ir nepieciešams turpināt vēsturiski skaidrojošo darbu, pētot avotus un salīdzināt iegūtās atziņas ar līdzšinējiem darbiem, lai novērstu jaunu vēstures mītu veidošanos.

Pētījuma hronoloģiskie ievari

Promocijas darbā aplūkoti vairāki līdz šim nezināmi vai mazpazīstami Zemes pašpārvaldes aspekti, kas saistīti ar Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes atsevišķu ģenerāldirekciju darbību no 1941. līdz 1944. gada vasaras beigām – rudens sākumu. Pētījuma

pamata hronoloģiskās robežas no 1941. gada jūlija, kad tika nodibinātas vienpadsmit ģenerāldirekcijas, kas vēlāk veidoja pamatu Zemes pašpārvaldei un kuru funkcijas kara laikā dažkārt mainījās, līdz 1944. gada 27. septembrim, kad vācu Civilpārvalde likvidēja tās sakarā ar Padomju Savienības armijas iebrukšanu Latvijas teritorijā, kad pakāpeniski zuda Zemes pašpārvaldes nozīme. Zemes pašpārvaldes uzdevumu apjoms saruka un tai zuda nozīme. Būtībā jau 1944. gada vasarā Zemes pašpārvalde nekādu plašākus darbus neveica, ja neskaita darbības sašaurināšanu.

Pētījumā ir arī īsa skaidrojošā daļa, kas aptver ne tikai minēto laika posmu, bet arī mazliet aplūko periodu līdz nacistiskās Vācijas uzbrukumam Padomju Savienībai un attīstību Latvijā pēc 1944. gada 27. septembra, līdz 1945. gada maijam, kad nacistiskā Vācija kapitulēja. Šeit netiek analizētas Zemes pašpārvaldes ģenerāldirektoru tālākās gaitas Vācijā 1944. gada beigās, 1945. gada sākumā un pēc kara.

Pētījuma mērķi un uzdevumi

Promocijai iesniegtais darbs nav visaptverošs Zemes pašpārvaldes darbības analīze, kas nav iespējams tāpēc, ka atsevišķu ģenerāldirekciju darbība, sevišķi 1941. gada rudenī, aptvēra plašu darbības spektru un tiecās atbilst aptuveni bijušo ministriju uzdevumiem. Darbs veikts, pamatojoties uz mūsu valstī un Berlīnē esošo arhīvu materiālu bāzes, jo šo arhīvu materiāli veido pamatu visa veidu pētījumiem par šo tēmu. Savukārt, Krievijas arhīvu materiāli par šo tēmu nav apzināti to nepieejamības dēļ.

Ņemot vērā situāciju nacistiskās Vācijas okupētajā Eiropā un Zemes pašpārvaldes pastāvēšanu, autors kā mērķi uzstāda noskaidrot, vai Zemes pašpārvaldes eksistence un darbība zināmā mērā atviegloja Latvijas iedzīvotāju situāciju, novēršot vācu okupācijas varas izteiktāku represīvo un izlaupīšanas politiku un, ja atbildē būtu pozitīva, kādā veidā tas notika.

Pētījuma uzdevumi paredz analizēt Zemes pašpārvaldes vēstures problēmas, kas līdz šim historiogrāfijā nebija skatītas vai arī aplūkotas nepilnīgi. Grupējot hronoloģiskā secībā tās ir šādas:

1. Zemes pašpārvalžu salīdzinājums Baltijā kolaborācijas tēmas ietvaros vācu okupācijas laikā,
2. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes izveidošanās un funkcijas,
3. Zemes pašpārvaldes darbība pēc tās oficiālās apstiprināšanas amatā 1942. gada maijā,
4. Nesekmīgie Zemes pašpārvaldes centieni ietekmēt Latvijas iedzīvotāju mobilizāciju sev vēlamajā virzienā,

5. Zemes pašpārvaldes darbība atsevišķās jomās kā tieslietās, saimniecībā un kultūras jomā.

Lai īstenotu promocijas darba mērķi, pētnieka uzdevums ir apzināt un analizēt pieejamos vēstures avotus un zinātnisko literatūru, pirmām kārtām Latvijas Valsts Vēstures arhīva un Berlīnes Federālā arhīva dokumentus, kā arī Latvijas Vēstures arhīva un Politiskā arhīvā Berlīnē dokumentus. Pētījumā izvērtēti galvenokārt Zemes pašpārvaldes veidošanās procesi un administratīvās uzbūves struktūras un to attīstības jautājumiem. Tomēr vairāku struktūrvienību darbība aplūkota tikai galvenajos pamatvilcienos. Šo struktūru, tāpat kā visa dienesta darbības, efektivitātes izpēte ir turpmāku pētījumu uzdevums.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi un veiktu pētnieciskos uzdevumus, pētījumā iekļauti agrāk npublicēti arhīvu materiāli un publicēti materiāli par Zemes pašpārvaldes organizāciju, tās darbiniekiem un attieksmi pret svarīgākajiem jautājumiem tās darbībā. Apzinot galvenās avotu grupas, promocijas darbā izmantotas klasiskās avotu pētniecības un sistematizācijas metodes.

Pētījuma struktūra un metodes

Promocijas darbs sastāv no ievada, izmantoto avotu un literatūras apskata, piecām pamatnodaļām, nobeiguma, avotu un literatūras saraksta un pielikumiem. Darba ievadā dots tēmas pamatojums, izvirzīti darba mērķi un uzdevumi, kā arī iezīmēts tēmas ietvaros aplūkojamo problēmu un jautājumu loks, pamatots darba struktūra, minēti pētījuma teorētiskie pamatprincipi un metodes.

Izmantoto avotu un literatūras apskatā atbilstoši avotpētniecības tradīcijām analizētas izmantoto materiālu grupas. Galvenā uzmanība veltīta npublicēto avotu raksturojumam, uzsverot Zemes pašpārvaldes un vācu Civilpārvaldes dokumentu dažādību.

Nodaļās ir sniegts pārskats par pētījuma galvenajiem jautājumiem pēc hronoloģiskā principa. Pirmajā nodaļā sniegts pārskats par kolaborācijas teorētiskiem aspektiem un sadarbības ar vācu okupantiem īpatnībām Latvijā Otrā pasaules kara laikā. Otrajā nodaļā „Zemes pašpārvaldes Latvijas ģenerālapgabalā izveidošanās” aplūkota Zemes pašpārvaldes rašanās apstākļi un iedzīvotāju motivācija sadarbībai ar nacistisko Vāciju, kā arī Zemes pašpārvaldes vieta vācu Civilpārvaldes uzbūvē.

Trešajā nodaļā „Zemes pašpārvaldes Latvijā darbība” un ceturtajā nodaļā „Zemes pašpārvalde un daži okupācijas varas aspekti” tiek aplūkotas vairāki svarīgākie jautājumi, kas saistīti ar Zemes pašpārvaldes darbību Otrajā pasaules kara laikā. Piektajā un noslēdzošajā

nodaļā „Zemes pašpārvaldes Latvijā likvidācija 1944. gada septembrī” skarta Zemes pašpārvaldes likvidācijas praktiskā norise, kas notika vienlaikus ar vācu Civilpārvaldes darbības sašaurināšanos. Skarta tiek arī atsevišķu Zemes pašpārvaldes ierēdņu pēdējās aktivitātes Otrā pasaules kara noslēgumā Vācijā.

Promocijas darba noslēgumā izdarītie secinājumi pauž atziņas, kas apliecina ievadā izvirzīto mērķu sasniegšanu. Tajās izvērtētas jaunas kvalitatīvās un kvantitatīvās iezīmes Zemes pašpārvaldes darbības izvērtējumā.

Pētījuma teorētiskā un praktiskā nozīme

Promocijas darba tēma ir svarīga Latvijas Otrā pasaules kara notikumu Latvijā, konkrēti Zemes pašpārvaldes, pilnīgākai izpratnei, tāpēc, ka pētījums atšķirībā no citiem vēsturnieku pētījumiem par ģenerāldirekciju darbību, tieši un padziļināti pēta Zemes pašpārvaldes darbību Otrā pasaules kara laikā, kā arī analizē ģenerāldirekciju iespējas ietekmēt okupācijas politiku. No daudzajiem autoriem, kas pētījuši Otrā pasaules kara laiku Latvijā, gandrīz visi pieskārušies kādam Zemes pašpārvaldes darbības aspektam kā kādas citas tēmas blakus problēmai. Ģenerāldirekciju veidošanās un attīstības procesa dziļāka izpēte un analīze ir vēsturnieku neskarta joma. Kopumā Zemes pašpārvaldes darbības administratīvie jautājumi līdzšinējos autoru darbos ir aplūkoti visai nedaudz. Šis promocijas darbs par Zemes pašpārvaldes attīstības problēmām ir izstrādāts, balstoties galvenokārt uz arhīvu materiāliem. Pētījums iekļauj zinātniskajā apritē virkni agrāk neizmantotu arhīvu materiālu, īpaši administratīva rakstura dokumentu.

Pētījumā pirmo reizi ieskicēta Zemes pašpārvaldes struktūru pastāvīgā mainība visa kara laikā. Zemes pašpārvaldes darbība 1942. gadā būtiski mainījās, kad no vienpadsmit ģenerāldirekcijām palika sešas un Kontroles šefs. Tomēr pilnībā Zemes pašpārvalde nebija nostabilizējusies, jo atsevišķu augstāko amatpersonu apstiprināšana amatos turpinājās visu 1942. un 1943. gada sākumu un pilnībā nebija beigusies arī 1944. gadā. Zemes pašpārvalde bija arī tā struktūra, kas Latvijā kara laikā tiecās pamatot neatkarības vai vismaz plašākas autonomijas ieviešanu nepieciešamību Latvijas ģenerālapgabalā. Latvija bija viena no daudzajām nacistiskās Vācijas okupētajām valstīm, kura tika iekļauta kāda reihskomisariātā sastāvā. Reihskomisariātu uzbūves un nozīmes salīdzināšana ļauj mums precīzāk noteikt Latvijas ģenerālapgabala nozīmi nacistiskās Vācijas pārvaldē, kā arī Zemes pašpārvaldes vietu tajā. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes darbības pieredze ir arī Eiropas

sadarbības ar okupācijas režīmu sastāvdaļa. Pētījums izmantojams arī salīdzinošos darbos par Baltijas Zemes pašpārvalžu vēsturi.

Pētījuma rezultātu aprobācija

Pētījuma un atsevišķu ar to saistītu jautājumu izpētes rezultāti ir izklāstīti desmit zinātniskos rakstos, no kuriem četri atrodami zinātniskajā žurnālā „Latvijas Vēstures institūta žurnāls”, četri „Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājumos”, viens – „Rīga als Zentrum Ostlands: Die Okkupationsmacht und die Lettische Landesselbstverwaltung 1941–1945” – Herdera institūta Marburgā izdotajā rakstu krājumā „Rīga im Prozess der Modernisierung. Studien zum Wandel einer Ostseemetropole im 19. und 20 Jahrhundert” (Marburg, 2004), bet pēdējais „Kolaborācijas daži aspekti Latvijā Otrā pasaules kara laikā” – Daugavpils Universitātes humanitāro zinātņu starptautisko zinātnisko lasījumu materiālos „Humanitārās fakultātes XIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII. Avoti un cilvēki” (Daugavpils, 2004).

Par pētījuma problemātiku nolasīti ziņojumi: 2001. gadā Rīgai veltītā konferencē, 2003. gada jūnijā starptautiskā konferencē „Latvija Otrā pasaules karā” un 2004. gadā 29. janvārī Daugavpils Universitātes organizētajā starptautiskās konferencē.

Promocijas darbs apspriests un novērtēts pozitīvi Latvijas Universitātes Vēstures un Filozofijas fakultātes Rietumeiropas un Amerikas jauno un jaunāko laiku vēstures katedras 2008. gada 12. jūnija sēdē.

Izmantoto avotu un literatūras raksturojums

Promocijas darbā izmantotas šādas avotu grupas: npublicētie avoti jeb arhīvu dokumenti, publicētie avoti jeb dokumentu publikācijas, statistikas materiāli, atmiņas un periodiskā prese. Pētījuma izstrādē izmantoti četru arhīvu materiāli, kā arī plašs literatūras klāsts. Darba galveno informācijas bāzi veido npublicētie avoti – Vācijas Federālā arhīva Berlīnē un Latvijas Valsts Vēstures arhīva (LVVA) dokumenti, kur atrodas lielākā daļa tēmai svarīgo dokumentu, un Latvijas Valsts arhīva un Politiskā arhīva Berlīnē materiāli.

Jāatzīst, ka daļa vācu okupācijas laika dokumentu kara apstākļu dēļ tikusi iznīcināta vai pazudusi. Tomēr LVVA un Federālā arhīva Berlīnē fondos ir saglabājušies pietiekama daļa dokumentu, kas attiecas uz Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes izveidošanos un funkcijām, kas kopumā ļauj samērā labi rekonstruēt tās darbību.

Arhīvos konstatējami divu veidu dokumentu grupas. Pirmo veido vācu okupācijas iestāžu savstarpējā sarakste. Tajos lietas sauktas to īstajos vārdos un bez aplinkiem attēlota okupantu patiesie nolūki. Nacistu rīcībā bez šaubām bija plašāka informācija par norisēm Ostlandē un Latvijas ģenerālapgabalā, tomēr arī vācu ierēdņu informētības pakāpe bieži bija atšķirīga. Otra dokumentu grupa attiecināma uz Zemes pašpārvaldei adresēto oficiālo saraksti, kurā tiek norīkots un pavēlēts, paskaidrojot tikai pašu nepieciešamāko, kā arī ģenerāldirekciju iekšējā sarakste. Pēc šīs grupas dokumentiem var spriest par Zemes pašpārvaldes ierēdņu informētību un nacistu plānu izpratni, kā arī rīcības motīviem.

No daudzajiem un tematiski dažādiem arhīvu materiāliem vislielākā uzmanība pievērsta tiem, kas pilnīgāk ataino ģenerāldirekciju administratīvo darbību, to uzbūvi, struktūru un sadarbību ar vācu pārvaldi, kā arī iedzīvotāju noskaņojumu nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Avotos par 1941. gada vācu Civilpārvaldes darbību Latvijas ģenerālapgabala un Zemes pašpārvaldes vietu tajā sevišķi spilgti atspoguļojas dažādi jautājumi, kas ataino vācu ierēdņu attieksmi pret ģenerāldirekciju nozīmi un nepieciešamību pēc tām un latviešu ierēdņu mēģinājumus kaut nedaudz uzlabot iedzīvotāju situāciju.

Vācu Civilpārvaldes ierēdņu nostāju pret Zemes pašpārvaldes iestādēm kopumā un atsevišķu ģenerāldirekciju darbu atspoguļo LVVA un Federālā arhīva Berlīnē fondi par Austrumos okupēto apgabalu Vācijas ministrija jeb Austrumu ministriju, Ostlandes reihskomisariātu un ģenerālkomisariātu Rīgā. Pēc šo fondu dokumentiem var izsekot katra atbildīgā vācu ierēdņa nostāju par Zemes pašpārvaldes nepieciešamību un funkcijām, kas tai būtu jāpiešķir. Tā kā vācu ierēdņi bieži nebija vienisprātis par vēlamo risinājumu, tad sarakstē diskutējot par šīm problēmām, teicami parādās nacistiskās Vācijas aneksionistiskā politika.

Savstarpējā sarakstē nacisti nevairījās rakstīt tieši un bez aplinkiem, kāpēc Zemes pašpārvaldei ir vai nav jāpiešķir dažādi uzdevumi. Šajos dokumentos tiek apspriesti arī Vācijas nākotnes mērķi un ar kādu metožu palīdzību toreizējā momentā bija iespējams šos mērķus sākt realizēt. Daudzi no šeit minētiem faktiem ģenerāldirektoriem nebija zināmi, kas pastarpināti parāda arī viņu nozīmi.

Zemes pašpārvaldes uzbūves un nozīmes ziņā svarīgi dokumenti atrodas abu arhīvu fondos, kuriem ir vienāds nosaukums „Ģenerālkomisārs Rīgā”, kā arī fondos par novadu komisariātiem. Ģenerālkomisariāta nodaļas un novadu komisāri visciešāk sastrādājās ar Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes ģenerāldirekcijām. Te atrodas daudz dokumentu, kas atspoguļo Zemes pašpārvaldes un vācu Civilpārvaldes attiecības Otrā pasaules kara laikā. Ģenerālkomisārs Rīgā bija vairāk ieinteresēts sastrādāties ar vietējiem latviešu ierēdņiem, jo no viņa tika gaidīti rezultāti dažādu jautājumu nokārtošana, kuru veiksmīga risināšana bez ģenerāldirekciju atbalsta nebūtu bijusi iespējama, bet novadu komisariāti, savukārt bija ieinteresēti rīkoties maksimāli neatkarīgi no latviešu pārvaldes iestādēm, kas bieži izsauca konfliktsituācijas, kurās gandrīz vienmēr virsroku guva novadu komisāru viedoklis.

Vislabāk ģenerāldirekciju un tām pakļauto direkciju darbam var izsekot, analizējot dažādu ģenerāldirekciju fondu dokumentus. Nozīmīgs dokumentu apkopojums atrodas Iekšlietu ģenerāldirekcijas fondā LVVA, kas atspoguļo Zemes pašpārvaldes sanāksmes, apspriežamos jautājumus un apspriežu rezultātus, kā arī attieksmi pret dažādiem vispārējas dabas jautājumiem kā valsttiesiskajiem, tiesiskajiem, saimnieciskajiem un kultūras jautājumiem. Šī fonda dokumenti atspoguļo arī atsevišķas Zemes pašpārvaldes rīcības jomas kā, piemēram, ar „Latvju Jaunatnes organizācijas” tapšanu saistītās problēmas. Zemes pašpārvaldes pētniecībai ir izmantoti Zemes pašpārvaldes sēžu protokolu noraksti, kas sniedz informāciju par ģenerāldirektoru nostāju atsevišķos jautājumos, kā arī pieņemtajiem kopējiem lēmumiem, un attiecīgiem ģenerāldirekciju organizatoriskiem jautājumiem. Nozīmīga ir Iekšlietu ģenerāldirektora sarakste, dokumenti par pārvaldes vienkāršošanas plāniem, ģenerāldirektoru rīkojumi un apkārtraksti. Piemēram, ārkārtīgi interesanti un būtiski dokumenti atrodas LVVA Tieslietu ģenerāldirekcijas fondā, kas parāda ne tikai ģenerāldirekcijas darbības jomas, bet arī iespējas, kādas tai pavērās, lai zināmā mērā gūtu ietekmi vācu Civilpārvaldes lēmumu izpildē.

Liela daļa latviešu ģenerāldirekciju dokumentu satur informāciju par saimniecības funkcionēšanu vācu okupācijas laikā, kas bieži skar kādu konkrēta jautājuma risināšanu. To izvērtēšana ir sarežģīts process, jo ar saimniecisko politiku Ostlandē nodarbojās vairākas

Vācijas valdības iestādes un katrai bija savi mērķi un pieeja dažādu jautājumu risināšanā. Sevišķi daudz materiālu par saimniecisko politiku atrodami Finanšu ģenerāldirekcijas iestāžu fondos. Tie parāda nacistiskās Vācijas Ostlandē īstenotās saimniecības modeļa īpatnības un specifiku, atšķirībā no okupētajiem padomju apgabaliem. Atsevišķu norišu atklāšanā attiecīgo ģenerāldirekcijas iestāžu dokumenti ir sevišķi svarīgi. Daudz materiālu ir par Saimniecības ģenerāldirekcijas darbību, tomēr šie materiāli atspoguļo lielākoties praktiskas dabas saraksti, kas saistās ar nacistu rīkojumu izpildes grūtībām dažādu kara radītu problēmu dēļ. Tādēļ darbā ir izmantoti galvenokārt viena aspekta, reprivatizācijas, raksturojums, kas atspoguļo visas Saimniecības ģenerāldirekcijas darbības būtību kopumā.

No citu arhīvu materiāliem, kas atspoguļo ar Zemes pašpārvaldi saistītos jautājumus un kuru fondos ir uzkrājušies ar ģenerāldirekciju darbību saistītie dokumenti, izmantoti Politiskā arhīva Berlīnē dokumenti, kas parāda Vācijas Ārlietu ministrijas informētību par šiem jautājumiem. Izmantoti Vācijas Ārlietu ministrijas darbinieku situācijas novērtējumi.

Pētniecībā izmantoti dažādu vācu Civilpārvaldes un citu Vācijas pārvaldes struktūru ierēdņu Zemes pašpārvaldes ģenerāldirektoru un vispārējās situācijas vērtējumi. Tie palīdz veiksmīgāk izprast situāciju, kādā atradās Latvijas iedzīvotāji vācu okupācijas laikā. Turklāt tie ataino arī iedzīvotāju kopējo informētību par okupācijas varas pasākumiem un to mērķiem. Tomēr šie ziņojumi ir jāvērtē kritiski, jo vācu Civilpārvaldes ierēdņiem pieejamā informācija nebija pilnīga un pamatā balstījās uz novadu komisariātu sniegtajiem ziņojumiem, kas bieži bija tendenciozi. Neskatoties uz minēto trūkumu, šie ziņojumi dod diezgan labu situācijas atspoguļojumu.

Zemes pašpārvaldes izpētei nedaudzi svarīgi dokumenti ar ideoloģisku atlasu ir ietverti padomju periodā iznākušajos dokumentu krājumos. (Kā piemēru te var minēt: Mēs apsūdzam: Dokumenti un materiāli par hitlerisko okupantu un latviešu buržuāzistisko nacionālistu ļaundarbībām Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā 1941.–1945. – Rīgā, 1965). Tomēr tie nedod iespēju novērtēt ģenerāldirekciju nozīmi kopumā.

Rietumos izdotajos dokumentu krājumos (Fall Barbadossa. Dokumente zur Vorbereitung der faschistischen Wehrmacht auf die Aggression gegen die Sowjetunion (1940/41). – Berlin, 1970; Okkupation, Raub, Vernichtung, Dokumente zur Besatzungspolitik der faschistischen Wehrmacht auf sowjetische Territorium 1941 bis 1944. – Berlin, 1980) uzsvars ir likts uz vācu Civilpārvaldes izdotajiem dokumentiem, kuri gan neattēlo tieši Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes darbību, tomēr tie ir svarīgi vispārējās situācijas izpratnei. Līdzīga rakstura dokumentu krājums ir arī astoņsējumu dokumentu krājums par nacistiskās Vācijas okupācijas politiku. (Europa unterm Hackenkreuz. Die Okkupationspolitik

des deutschen Faschismus (1938–1945). Achtbändige Dokumentenedition. – Berlin, Heidelberg. – 1988–1996).

Bez padomju ideoloģijas uzspiestiem ierobežojumiem 1990. gadā iznāca dokumentu krājums, kura ievadā sastādītājs atspoguļo Latvijas neatkarības idejas pastāvēšanu Otrā pasaules kara laikā. Tomēr krājumam ir arī dažas nepilnības, jo, piemēram, bieži nav izmantoti dokumentu oriģināli, bet tie ir pārpublicēti no citām publikācijām ar tajos esošajām nepilnībām (Latvijas suverenitātes ideja likteņgriežos: Vācu okupācijas dokumenti, 1941–1945. – Rīga, 1990).

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, ir iznākuši vairāki promocijas darbam svarīgi dokumentu krājumi (Einsatz im “Reichskommissariat Ostland”: Dokumente zum Völkermord im Baltikum und in Weissrussland 1941–1944. – Hrg. Wolfgang Benz – Berlin, 1998; Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – Rīga, 1999; Dokumenti par Latvijas valsts starptautisku atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem, 1918–1998. – Rīga, 1999.; Stockholm Documents. The German Occupation of Latvia, 1941-1945: What Did Amerika Know? (Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, vol. 5). – Rīga, 2002.; Experience Totalitarianism: The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany. 1939–1991. A documentary History. – Bloomington, 2007). Sevišķi atzīmējams ir Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu 22. sējums, kurā vesela nodaļa ir veltīta Zemes pašpārvaldes darbībai. Te ir publicēti četrpadsmit Zemes pašpārvaldi ļoti labi raksturojoši dokumenti. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā 1940–1968. – 22. sējums. – Rīga, 2008).

Promocijas darbam nozīmīgu materiālu avotu nozīmi sniedz arī vācu okupācijas laika prese: laikraksti „Tēvija”, „Rīkojumu Vēstnesis”, „Kurzemes Vārds”, „Deutsche Zeitung im Ostland” u.c., kuru vērtība slēpjas apstākļi, ka tajos tika publicētas vācu Civilpārvaldes rīkojumi attiecībā uz Zemes pašpārvaldi, ģenerāldirekciju strukturālās izmaiņas, kas vācu okupācijas laikā bija biežas, dažādi uzsaukumi, kā arī informatīvais materiāls par ģenerāldirekciju darbību, kas labi papildina arhīvu materiālus.

Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā prese tika stingri kontrolēta un vācu cenzūra uzmanīgi sekoja līdz tam, lai tanī neparādītos neviena vāciešiem nevēlama ziņa. Atklātu cenzūru gan nacisti centās nedemonstrēt. Vācu iestādes pat speciāli aizliedza presē publicēt tādus paziņojumus, kas ļautu izdarīt tālejošus politiskas dabas secinājumus.

Propagandas atspoguļoja diva veida tēmas presē: ārzemju ziņas, galvenokārt pārpublicējot vācu avīzes, kurās tika nomelnotas sabiedrotās valstis un to vadītāji, un vietējās ziņas, ar kuru palīdzību bija jāietekmē iedzīvotāju rīcība. Okupācijas vara presē neizskaidroja

Latvijas turpmāko tiesisko statusu, atstājot sabiedrību neziņā par to. Tas bija daļēji arī iemesls tam, ka sabiedrībā klīda dažādas baumas par tālāko attīstību. Vācu okupācijas vara tika pasniegt kā atbrīvotāja, pamatojot to galvenokārt ar atbrīvošanu no padomju varas. Skaidrojuma vietā presē tika izvērstas kampaņas, aicinot nodot fronti dažādas lietas kā kažokus utt. Kā galvenās tēmas, kas parādījās presē bija vervēšana darba dienestā, policijas bataljonos un no 1943. gada leģionā. Te aktīvi iesaistījās arī dažādas ģenerāldirekcijas, sevišķi Iekšlietu ģenerāldirekcija ar O. Dankeru priekšgalā.

Izvērtējot tēmas saturiski un pēc tā, cik bieži šāda veida materiāli publicēti, var noteikt arī Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes attieksmi pret vienu vai otru jautājumu, vai precīzāk vāciešu ieinteresētību šā jautājuma aktualizēšanā, kā, piemēram, pret tiesiskajiem jautājumiem, iesaukšanu Latviešu leģionā. Analizējot šos rakstus un uzsaukumus, varam iegūt arī priekšstatu, kādi mērķi bija Zemes pašpārvaldes nacistiskās Vācijas skatījumā.

Īsi pēc Otrā pasaules kara vairāki sabiedriski aktīvie pārvaldes locekļi sarakstījuši atmiņas. Atmiņas nosacīti var iedalīt divās grupās. Pirmajā grupā ir tās atmiņas, kuras sarakstījuši latviešu sabiedriskie darbinieki, kā ģenerāldirektori u.c. Otrā grupa ietver atmiņas, ko sarakstījuši vadoši okupācijas varas vācu ierēdņi. Bez šaubām katras grupas autoriem ir bijuši savi mērķi un uzdevumi aprakstot tā laika notikumus. Tomēr kopējs abām grupām ir viens: to autori cenšas mazināt savu atbildību, dažkārt noklusējot faktus, dažkārt tos sagrozot, tādējādi uzveļot vainu kādam citam. Dažkārt tās nav atmiņas to tradicionālā izpratnē, bet ietver sevī arī noteikta līmeņa notikumu un procesu analīzi, kuru pielikumā ir publicēti arī dokumenti. Uzmanību piesaista fakts, ka neviens okupācijas laika augstāks ierēdnis, kas nodarbojies ar saimnieciskiem jautājumiem nav publicējis savas atmiņas. Tas ir trūkums, gan ne izšķirošs, Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes lomas izpratnei saimnieciskajā laukā.

Pie pirmās grupas var pieskaitīt O. Dankera, Alfrēda Valdmaņa, Žaņa Unāma, Fēliksa Cielēna atmiņas. O. Dankers ir uzrakstījis grāmatu, kas saucas *Lai vēsture spriež tiesu* (Toronto, 1965). Diemžēl, neskatoties uz skaļo nosaukumu, ir jākonstatē, ka tā satur ne mazums melu un puspatiesības par viņa dzīves gaitām. Sevišķi tas attiecas uz O. Dankera atmiņām. Daudzi apgalvojumi ir literatūrā apgāzti, kas liecina, ka O. Dankers mēģinājis slēpt patiesību no pasaules, tāpēc nekādu “tiesu” no viņa darba vēsture nevar spriest. Tomēr arī tā ir interesanta liecība par okupācijas varu.

1998. gadā iznākušas Borisa Zemgala atmiņas *Dienas baltās nebaltās: Stāsts par Alfrēda Valdmaņa darbu tautai un tēvzemei* (Ženēva, 1949), tomēr spriežot pēc būtības, tās ir sarakstījis A. Valdmanis. Šajās atmiņās ir ļoti izcelta A. Valdmaņa loma Latvijas

ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes darbībā. A. Valdmanis bija viens no aktīvākajiem un apstrīdētākajiem Zemes pašpārvaldes ģenerāldirektoriem.

Ļoti piesardzīgas savos vērtējumos ir Žanis Unāms, kura atmiņas iznākušas vairākos sējumos, no kurām visvērtīgākās promocijas darbam bija *Zem Barbadosas šķēpa: kara gadu pieredze, vērojumi, atmiņas*. (Grand-Haven, 1975) un *Karogs vējā* (Veiverlija (Aijova), 1969). Viņš labi atspoguļo Zemes pašpārvaldes darbību kultūras jomā. Bijušais saeimas LSDSP deputāts un diplomāts F. Cielēns atmiņās *Laikmeta maiņā. Atmiņas un atziņas*. (Pilvāgen, Lindingö, 1964) piekārās arī Zemes pašpārvaldei, vērtējot to ļoti kritiski un norādot, ka tā bija īsta fikcija nevis patstāvīga, lemtspējīga iestāde, lai gan no ārienes izskatījās kā “valsts organisms”. Atmiņas sarakstījis ir arī R. Bangerskis, kas saucas *Mana mūža atmiņas* (Kopenhāgena, 1958), kurās viņš aplūko Zemes pašpārvaldes lomu Latviešu leģiona veidošanās procesā, parādot arī latviešu sabiedrisko darbinieku savstarpējās pretrunas.

Par doto tēmu vērtīgas ir arī vācu okupācijas iestāžu darbinieku atmiņas, kas skar okupācijas pārvaldi. Sevišķi te ir minamas H. Vitroka, H. Marnica u.c. darbi. Vācu literatūra par Otro pasaules karu ir bagāta ar atmiņām. Vairums tās atspoguļo militāros un pārvaldes jautājumus. Taču tie galvenokārt ir darbi pēc Otrā pasaules kara beigām ar mērķi tādā vai citādā veidā rehabilitēt sevi vai nu cenšoties pierādīt, ka attiecīgais autors par kādiem notikumiem nav bijis informēts, vai viņš tos nav varējis ietekmēt.

Agrākā okupācijas aparāta ierēdņa H. Marnica atmiņas *Kāvi pār Daugavu. Atceres un apceres par Latvijas likteņiem no 1941.–1943.* (Weilheim, 1958) pirmoreiz tika publicētas latviešu valodā 1958. gadā Zviedrijā, bet 1991. gadā tika tulkotas vācu valodā *Nordlicht über Dūna: Kritische Betrachtungen und Erinnerungen an die deutsche Besatzungszeit in Lettland 1941-1943.* (Michelstadt, 1991), jo līdz 1990. gadam bija maz publikāciju par nacistu okupācijas laiku Baltijā. Viņš bija baltvāciešu ārsts, kas aprakstīja savus piedzīvojumus Latvijā laikā no 1941. līdz 1943. gadam. Viņa atmiņas ļauj ieskatīties dziļāk nacistu okupācijas politikas aizkulisēs, kā arī ikdienas dzīvē. H. Marnics bija atbildīgs par ģenerālkomisariāta Veselības un aprūpes (*Wohlfahrts*) nodaļas darbību Rīgā. H. Marnics raksta, ka viņš nepiekritis politikai, ko praktizēja H. Himmlera aparāts. Viņaprāt, vadītājiem vajadzējis laicīgi pamanīt, ka Vācijai nav iespēju uzvarēt karā un ka vajadzējis meklēt sabiedrotos iedzīvotāju vidū. H. Marnics nožēlo, ka tas tā nav noticis, tāpat kā to, ka iedzīvotāji ātri atpazinuši vācu plānus un saredzējuši tos mērķus, kādi bija nacionālsociālismam un okupācijas režīmam.

Sevišķi atzīmējams baltvācieša un bijušā Rīgas virsbirģermeistara H. Vitroka (*Wittrock*) atmiņas *Kommisarische Oberbürgermeister von Riga.* (Lüneburg, 1979), kas daudz

skata civilās pārvaldes konfliktus ar SD. Atmiņu beigās ir ievietoti vairāki ar okupācijas pārvaldi saistīti dokumenti jeb sarakste ar Austrumzemes ministru. H. Vitroks pret Latvijas neatkarību izturējās nelabvēlīgi. Par Rīgas virsbirģermeistaru viņš kļuva pateicoties A. Rozenbergam. H. Vitroks konfliktēja ar reihskomisariāta un ģenerālkomisariāta iestādēm, kas bija gatavas daļējai sadarbībai ar Zemes pašpārvaldi Latvijā, jo pats tam nebija gatavs. Savus uzskatus viņš formulēja kādā vēstulē A. Rozenbergam, kur rakstīts, ka Rīgai nepieciešams kļūt par vācu priekšposteni zemes pārvācošanai. Publicētas ir arī ļoti vērtīgas nacistu funkcionāru O. Brautigama (*Broetigam*) *Überblick über die besetzten Ostgebiete während des 2. Weltkrieges*. (Tübingen, 1954) un P. Kleista *Zwischen Hitler und Stalin 1939- 1945. Aufzeichnungen* (Bonn, 1950) atmiņas par viņu darbību Otrajā pasaules karā, kas arī sevī ietver zināmu notikumu analīzi. Zemes pašpārvaldei vācu autoru atmiņās pievērsta maza uzmanība, uzsverot, ka tai nav bijusi nekāda ietekme ģenerālapgabala pārvaldē. Visbiežāk tiek pieminēta O. Dankera svārstīgā nostāja, kas bijusi par iemeslu neuzticībai pret Zemes pašpārvaldi kopumā.

Padomju historiogrāfijā (Latviešu tautas cīņa Lielā Tēvijas karā. – Rīga, 1966; Dzintars J. Neredzamā fronte. – Rīga, 1970; Eglīte O. Ēnas purvā. – Rīga, 1989; Drīzulis A., Tīzenbergs R. Latvijas PSR Padomju Savienības Lielajā Tēvijas kara laikā (1941-1945). – Rīga, 1954; История Латвиской СССР. – Рига, 1986; Борьба за советскую Прибалтику. – Рига, 1966; Кļaviņš J. Kā vācu okupanti un latviešu buržuāziskie nacionālisti izpostīja Latviju. – Rīga, 1946., u.c.) ar Zemes pašpārvaldi saistītie jautājumi tika pasniegti viennozīmīgi negatīvi. Latviešu ģenerāldirektorus nedēvēja savādāk kā par “tautas nodevējiem”, kas bijuši “paklausīgs ierocis okupantu rokās”, neņemot vērā ne objektīvos, ne subjektīvos apstākļus, kas vienkārši ignorēti.

Jāatzīmē ir Vācijas Demokrātiskās Republikas vēsturnieces R. Čolekas pētījums *Faschismus und Okkupation. Wirtschaftspolitische Zielsetzung und Praxis des faschistischen deutschen Besatzungsregimes in den baltischen Sowjetrepubliken während des zweiten Weltkriegs* (Berlin, 1974) par nacistu saimnieciskās politikas mērķiem un praksi, kā arī darbaspēka izmantošanu Baltijā. Viņas monogrāfija ir vairāku gadu rūpīgs darbs VDR un Padomju Savienības arhīvos, sevišķi Viļņā, Rīgā un Tallinā. Darbā tiek parādīti atsevišķi vācu kapitāla valsts monopola aspekti. Šinī darbā negatīvi novērtēta Zemes pašpārvaldes ģenerāldirekciju līdzdalība zemes saimnieciskajā izlaušanās, vienlaicīgi gan norādot, ka ģenerāldirekcijas bijušas tikai palīginstitūcija nacistu mērķu sasniegšanai. R. Čolleka aizstāv viedokli, ka „tauta” ir visu laiku cīnījusies pret vācu iebrucējiem.

Vērtējot ar promocijas darba tematiku sakritīgos vēstures literatūrā publicētos pētījumus, jānorāda, ka speciāla monogrāfija *Latvija kāškrusta varā: Sveši kungi, pašu ļaudis.* ([Īstlandsinga], 1992) par Zemes pašpārvaldi ir tikai H. Biezajam, kurš kritiski attiecas pret ģenerāldirektoru darbību, turklāt vairāk pievērsies tādiem jautājumiem kā ģenerāldirektoru personīgai atbildībai un leģiona formēšanai. Viņš arī vairākos rakstos ļoti kritiski vērtē Zemes pašpārvaldi. (Piemēram, Latviešu akadēmisko aprindu organizētā pretestība vācu okupācijai. // Treji vārti. – 1992. = Nr. 147. – 45.–51. lpp.) Kritiskā attieksme ir palīdzējusi saskatīt daudzus Zemes pašpārvaldes trūkumus, tomēr 1990-jos gados pasaulē ir iznākuši daudzi pētījumi par kolaborāciju, kas palīdz veiksmīgāk izprast gan grupu, gan indivīdu sadarbības motīvus un nozīmi, jo pasaulē ir piemēri, kad vienlaicīgi vienas un tās pašas personas, ir gan sadarbojušās ar okupācijas varu, gan pretojušās tai. H. Biezais Zemes pašpārvaldi skatījis tikai no sadarbības viedokļa, nepieļaujot iespēju, ka dažkārt motivācija varēja būt arī savādāka.

Virknē Latvijas Otrā pasaules kara vēstures laika posmam veltītu pētījumu minēti vai analizēti viens vai vairāki atsevišķi Zemes pašpārvaldes darbības fakti vai rīcība, kuri iegūst nozīmi tēmas risinājumā, tomēr tiem ir pakārtota loma šajos pētījumos.

Daudzi vācu vēsturnieki savos darbos ir skāruši Latviju Otrā pasaules kara laikā tikai pastarpināti vai tikai iezīmējot vācu okupācijas laika pāris vadlīnijas. Piemēram, G. fon Rauhs (*Rauch*) monogrāfijā *Geschichte der baltischen Staaten* (Hanover, 1986) tikai atzīmē, ka vācu karaspēka grupas sākotnēji iedzīvotāji sagaidījuši kā atbrīvotājus no padomju režīma, kas bija ildzis deviņus mēnešus. Daudzi igauņu, latviešu un lietuviešu politiķi cerējuši uz patstāvības atjaunošanu, tomēr tas nenotika nacistiskās Vācijas apsvērumu dēļ, kura gan atzina atbrīvošanos no padomju varas un vienota teritoriāla bloka izveidi, bet pilnā atkarībā un kā daļu no Lielvācijas. G. f. Rauhs piezīmē, ka Baltijas vāciešu atgriešanās atpakaļ nebija paredzēta.

Karadarbībai Baltijā visvairāk pievērsās Baltijas kauju dalībnieks V. Haupta savos darbos (*Kurland, die letzte Front–Schicksal von Zwei Armeen.* – Bad Nauheim, 1961; *Das war Kurland. Die sechs Kurlandschlachten aus der Sicht der Divisionen.* – Friedberg, 1987; *Baltikum 1941. Geschichte eines ungelösten Problems.* – Neckermünde, 1963). Attēlojot okupācijas režīmu, V. Haupta darbos ir redzama evolūcija. Ja sākotnēji viņš idealizēja attiecības starp okupācijas varu un civiliedzīvotājiem un izvairījās no okupācijas režīma kritikas, tad vēlāk, parādoties liberālo vēsturnieku jauniem pētījumiem, bija spiests mainīt savu attieksmi. Tas neatbilst patiesībai, piemēram, angļu vēsturnieks G. Reitlingers pētījumā *Ein Haus auf Sand gebaut. Hitlers Gewaltpolitik in Russland 1941–1944* (Hamburg, 1962) attēlo Vācijas saimniecisko politiku Padomu Savienībā Otrā pasaules kara laikā un parāda, ka

vācu armija nav ieteikusi realizēt liberālāku un elastīgāku politiku attiecībā pret vietējiem iedzīvotājiem.

Vēstures pētniecību par vācu okupācijas politiku Padomju Savienības teritorijā joprojām spēcīgi ietekmē piecdesmito gadu beigās A. Dalina monogrāfija *Deutsche Herrschaft in Russland 1941 – 1945. Eine Studie über Besatzungspolitik* (Düsseldorf, 1958) un G. Reitlingera darbā izvirzītie jautājumi. Šajos darbos ir parādīts, kā ar elastīgāku okupācijas politiku kara gaitu būtu varēts ietekmēt par labu Vācijai. Šādi aspekti ieņem svarīgu lomu arī jaunajos pētījumos. Turklāt tie bieži ir vērsti uz to, lai attaisnotu vērmahtu vai arī vadošus Austrumu ministrijas darbiniekus.

A. Dalins pētījumu ir pamatojis ar plašu avotu bāzi, kā arī daudzām intervijām. Viņš ir apskatījis nacistu politiku un pārvaldi okupētajos austrumu apgabalos un attēlo situāciju, kāda tā bija 1941. gada vasarā. H. Loze, bijušais Šlēzvigas gauleiters, tika iecelts par Ostlandes reihskomisāru un, kā viņš pats izteicās, devās “kā ordeņa bruņinieki un Hanzas tirgotāji mums parādīto likteņa ceļu no rietumiem uz [...] austrumiem.” Jau vācu okupācijas sākumposmā parādījās pretruna nacistu starpā, jo balti nebija slāvi un veidoja rietumu kultūras ietekmes sfēru, un lielākā daļa bija noskaņoti pret komunistiem, bet no otras puses Baltiju vajadzēja ģermanizēt. Sākotnējos plānos bija paredzēts daļu Baltijas tautu asimilēt un ģermanizēt, daļu deportēt un daļu fiziski iznīcināt. A. Dalins konstatē, ka Baltijas tautās nacisti nekādā ziņā nav redzējuši sabiedrotos. Latviešus, igauņus un lietuviešus nebija paredzēts pielaist pie politiskās vadības. Īpaši bija plānota latviešu inteliģences deportācija. Līdz kara beigām netika izstrādāti konkrētāki mērķi, ko darīt ar vietējiem iedzīvotājiem.

A. Dalins un G. Reitlingers atzīmē, ka Ostlandes reihskomisārs tiecās pēc iespējami lielākas patstāvības. H. Loze turklāt centās panākt pilnīgu kontroli pār visām lietām, arī sīkākām, kamēr patiesi svarīgas lietas palika pašplūsmē, tādējādi Civilpārvalde bija ārkārtīgi nodarbināta ar papīru rakstīšanu pašā kara vidū. Apjomīgās korespodences par triviālām pārvaldes lietām bija ikdienišķa parādība. Turklāt trūka arī pārvaldes personāla, kā rezultātā Civilpārvaldes efektivitāte pazeminājās. Nacistu iestāžu starpā valdīja domstarpības arī par pašpārvalžu nozīmi un lomu pārvaldē. Tomēr praksē vācu un vietējo iedzīvotāju pārvaldes iestādes bija nesaraujami saistītas viena ar otru. Neskatoties uz to, ka okupācijas vara apgājās ar Baltiju privilīģētāk nekā ar citām teritorijām, tas tomēr neko nemainīja viņu tālākajos mērķos pārvācot Baltiju.

Jāpiemin arī būtisks somu vēsturnieka S. Miljiniemi (*Myllyniemi*) darbs *Die Neuordnung der baltischen Länder 1941 – 1944. Zum nationalsozialistischen Inhalt der deutschen Besatzungspolitik* (Helsinki, 1973). Plaši izmantojot arhīvu materiālu, viņš sīkāk

aplūko nacistiskās Vācijas politiku, pārvaldi un saimniecisko politiku Baltijā. S. Miljiniemi mērķis bija aplūkot A. Dalina neapskatītos jautājumus. Lai gan S. Miljiniemi ir somis, viņa pētījuma struktūra līdzinās vācu autoru darbiem par Otrā pasaules karu. Viņa darbs joprojām ir viens no svarīgākajiem pētījumiem, uz kuriem vēsturnieki balstās, rakstot par okupācijas problēmām Baltijā. Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldi viņš vērtē kritiski, norādot, ka tā pildījusi nacistiskās Vācijas uzliktos pienākumus. Tomēr šis darbs ir viens no tiem, kas ieskicē Zemes pašpārvaldes iekšējās pretrunas, kas ir svarīgi arī šim pētījumam.

Par nacistu okupācijas politiku kultūras jomā H. D. Handraks (*Handrack*) ir sarakstījis darbu *Das Reichskommissariat Ostland: Die Kulturpolitik der deutschen Verwaltung zwischen Autonomie und Gleichschaltung 1941 – 1944* (Scheden, 1979). Viņš izmantojis arhīvus Vācijā, salīdzinot tos ar okupācijas iestāžu darbinieku atmiņām. Tā kā darbs bijis jau noslēgts 1975. gadā, tad vēlāki citu autoru darbi ir tikai daļēji ietverti pētījumā. Pamatā pētījums ir iedalīts divās lielās daļās. Pirmā apskata nacistu okupācijas politiku Baltijā, bet otrā apskata vācu pārvaldes kultūras politiku reihskomisariātā *Ostland*. Otrajā daļā H. D. Handraks parāda vispārēju nacistu kultūras politiku un pirmos pasākumus, tad vairāk apskata situāciju baznīcu, augstskolu un skolu politikā, kā arī citus kultūras segmentus.

H. D. Handraka darbs ir kultūras laukā nozīmīgs, jo tas pamatā apskata nacistu okupācijas politiku kultūras jomā, jo A. Rozenberga idejas varēja realizēties dzīvē tikai kultūras sektorā, tā kā viņa kompetence pārējos sektoros tika ierobežota vai apstrīdēta. Tikai šajā sektorā notiekošais parāda, kā un kāpēc mainījās tā politika, kas sākotnēji bija Austrumu ministrijas nosprausta. Tikai kultūras sektorā Austrumu ministrijas lēmumi ietekmēja pakļautos iedzīvotājus, ko neapdraudēja citu ministru iebildumi. Turklāt te bija vērojamas atšķirības attieksmē pret vietējiem iedzīvotājiem. Galu galā tieši kultūras joma bija svarīgs moments vietējo iedzīvotāju attieksmes veidošanā pret okupācijas varu.

Līdzīgi uzskati par Zemes pašpārvaldi ir vēsturniekam K. Kangerim, skatot šīs problēmas kompleksāk. (Kangeris K. Nacionālsociālistiskās Vācijas plāni Baltijā un to izpaušme Latvijas ģenerālapgabala kultūrpolitikā // Bibliotēka, grāmatniecība, ideoloģija Otrā pasaules kara laikā (1939–1945) (Starptautiskā konference). – Rīga, 1999. – 24.–46. lpp.; Kangeris K. Izvēles iespējas: “Jaunā Eiropa”, padomju republika vai neatkarīga valsts. Valststiesiskie jautājumi un “lielā politika” kara gados (1941-1945) // Latvija Otrajā pasaules karā (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj.). – Rīga, 2000. – 79.–95. lpp.; Kangeris K. “Nodeva reiham”- Latvijas ģenerālapgabala iedzīvotāji darbos Lielvācijā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1990. – Nr.12. – 34.–48. lpp.; Kangeris K. Hitleriešu plāni Baltijas evakuēšanai 1944.gadā // Vācija un Baltija. – Rīga, 1990. – 129.–137. lpp.; u.c) Vairākos

rakstos ietverti arī ar Zemes pašpārvaldes problemātiku saistītie jautājumi. Viņa pētījumi ir labi pamatoti arhīvu materiālos, kas dod iespēju aplūkot daudzus jautājumus objektīvāk, neņemot vērā mītus, kas bieži pavada vēl joprojām politizēto Otrā pasaules kara vēsturi.

Vairāki vēsturnieki, pētot savu tēmu ir pastarpināti aplūkojuši ar Zemes pašpārvaldi saistītos jautājumus, kā, piemēram, A. Ezergailis darbā *Holokausts vācu okupētajā Latvijā 1941-1944* (Rīga, 1999). Ceturtajā nodaļā, kas pēc apjoma ir neliela, viņš, skaidrojot vispārējo situāciju vēsturiskajā un sociālajā kontekstā, vērtē ģenerāldirekcijas vērtē daudznozīmīgi. Attiecībā uz Zemes pašpārvaldi A. Ezergailis norāda vienpadsmit lielākos pārmetumus tai, norādot arī tās bezspēku kaut ko mainīt esošajā situācijā. A. Ezergailis atzīmē arī dažas pozitīvas iezīmes Zemes pašpārvaldes darbā, kad tā dažkārt mēģināja protestēt pret nacistu nelikumībām, tiesa nekonsekventi. Visumā ņemot skatījums uz Zemes pašpārvaldi ir vienkāršots, jo uzmanība pievērta pētījuma tēmai un ar to saistītam problēmām. Svarīgas ziņas atrodamas nodaļā “Nacistu mērķi un politika”. Atzīmējama ir pētījuma beigās dotā plašā historiogrāfija un vācu terminu skaidrojums.

Līdzīgi arī A. Aizsilnieka pētījumā *Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945* (Stokholma, 1968), attēlojot Latvijas saimniecisko dzīvi okupācijas laikā, aplūko Zemes pašpārvaldes nozīmi. Viņš atzīmē, ka ar saimniecisko lietu kārtošanu okupētajos apgabalos nodarbojās vairākas valdības iestādes un katrai no tām bija “savādāka pieeja un savādāki mērķi”. Līdz ar to Zemes pašpārvalde nav spējusi neko ietekmēt saimniecībā. A. Aizsilnieks arī norāda, ka Zemes pašpārvaldei nav bijušas tiesības brīvi rīkoties pat ar tiem līdzekļiem, kas tai ir bijuši atvēlēti, turklāt šie ienākumi ir ar katru gadu samazinājušies. Jāpiebilst, ka A. Aizsilnieka darbā Zemes pašpārvaldes darbība dažādās saimniecības jomās atainota sporādiski, kas gan nekādi nemazina šī darba lielo vērtību pētniekiem.

No Latvijas vēsturnieku plašāka apjoma monogrāfijām atzīmējama ir H. Stroda grāmata *Zem melnbrūnā zobena: Vācijas politika Latvijā 1939–1945* (Rīga, 1994), kurā iztirzāta Vācijas politika Latvijā Otrā pasaules karā, kas daļēji pieskaras arī Zemes pašpārvaldes jautājumiem.

Ļoti nozīmīgu darbu Otrā pasaules kara objektīvākai izpratnei veic Latvijas Vēsturnieku komisija. Komisijas rakstu krājumos ir ietverti jaunākie Latvijas un ārvalstu pētnieku darbi. Pirmais sējums tika publicēts 2000. gadā un līdz 2008. gadam publicēti Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu 22 sējumi (divi ir dokumentu krājumi ar plašiem ievadiem), kuros publicēti vairāki simti raksti. Rakstu krājumu vērtību nosaka to autoru profesionalitāte un apstākļi, ka to tapšanā ir piedalījušies pazīstami vēsturnieki no dažādām valstīm kā Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Vācijas, ASV, Krievijas, Zviedrijas u.c. No visiem

rakstu krājumiem nacistu okupācijas periodam pieskaras vienpadsmit. Analizējamo problēmu loks ir plašs. Atšķiras rakstu nozīme pētniecībā. Daļa rakstu ir domāti vairāk kā tēmas pieteikums, bet citi, savukārt iedziļinās kādā noteiktā jautājumā. Ir veikts milzīgs darbs, galvenokārt arhīvu materiālu apzināšanā un apkopošanā. Disertācijai nozīmīgi bija aptuveni piecdesmit rakstu par vācu okupācijas periodu (bez rakstiem par holokaustu).

Apkopojošie secinājumi

1941. gadā nacistiskās Vācijas mērķis bija izveidot Baltijā Lielvācijas “dzīves telpu”. Tomēr kara apstākļiem mainoties, tie tika revidēti un nacistiskā Vācija iedalīja savus mērķus tuvākajos un tālākajos. Tuvākie mērķi paredzēja piesaistīt pārvaldes darbā arī vietējos iedzīvotājus, bet tālākie satura ziņā bija palikuši tie paši, kas kara sākumā.

Pētot doto tēmu, autors ir nonācis līdz secinājumam, ka Zemes pašpārvaldes iespējas ietekmēt vācu okupācijas varas lēmumus lielākas bija 1941. gada vasarā, jo nacistiem trūka vācu ierēdņu un viņi bija spiesti rēķināties ar vietējiem spēkiem. Tomēr jau sākumā ģenerāldirekciju iespējas bija ļoti ierobežotas un tai bija paredzēta tikai izpildvaras funkcijas. Zemes pašpārvalde varēja ietekmēt svarīgākos okupācijas iestāžu lēmumus. Tomēr, piedaloties pārvaldē, tā varēja mīkstināt vācu Civiltārvaldes lēmumu asumu birokrātiskā novilcināšanas veidā un argumentēti aizstāvēt savu viedokli, kad gan ne vienmēr tika ņemts vērā, jo vācu okupācijas varai bija savi plāni, kas neatbilda vietējo iedzīvotāju vēlmēm.

Izveidojot vācu Civiltārvaldi Latvijā, Zemes pašpārvaldes iespējas un kompetences samazinājās un šis process pakāpeniski turpinājās līdz pat 1944. gada septembrim, kad Zemes pašpārvalde tika likvidēta. Tikai 1943. gadā Zemes pašpārvalde, izmantojot radušos situāciju frontē un no tās izrietošo vāciešu prasību pēc karavīriem, uzdrīkstējās atklātāk runāt par savām prasībām, kas ģenerāldirektoru nekoncekvences un okupācijas varas pieturēšanās pie kara sākumā izvirzītajiem principiem, lielākoties tika ignorētas vai arī piekāpjoties tikai mazāksvarīgos jautājumos. Atsevišķās jomās, piemēram, tieslietās, ģenerāldirekcijas spēja novilcināt nevēlamo lēmumu pieņemšanu, kas dažkārt palīdzēja iedzīvotājiem paspēt pielāgoties jaunajai situācijai. Pilnībā aizkavēt nevēlamo lēmumu pieņemšanu, Zemes pašpārvalde nespēja.

Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvalde nebija izņēmums vācu pārvaldes struktūrās okupētajos apgabalos. Tā organiski iekļāvās nacistiskās Vācijas pārvaldē, kļūstot par vienu no tās sastāvdaļām. Pamatā izpildot vāciešu uzliktos pienākumus, tā centās, līdzīgi kā citas t.s. pašpārvaldes, sasniegt arī savus mērķus. Pēc kara latviešu ģenerāldirektori centās

parādīt savu darbību iespējami pozitīvi, noklusējot vai izvairīgi runājot par viņiem nepatīkamām tēmām. Vienlaicīgi ir jāuzsver, ka vācu okupācijas iestādes ar lielu neuzticību raudzījās uz latviešu ģenerāldirektoriem, jo viņiem bija pamatotas aizdomas, ka viņi tiecas pēc iespējami lielākas patstāvības, kas neietilpa nacistu plānos.

Liela daļa Latvijas iedzīvotāju noskaņojums pēc vācu okupantu ienākšanas bija vāciešiem draudzīgs, jo bija pieredzēts komunistiskais terors - aresti, izsūtīšana, zemes atsavināšana un tamlīdzīgi pasākumi. Paļāvība bija vērojama gandrīz visās aprindās, ieskaitot bijušos ierēdņus un virsniekus. Taču jau neilgi pēc nacistu okupācijas, kad sāka noskaidroties nacistu patiesie nolūki attiecībā pret latviešu tautu, tautas noskaņojumā bija vērojama lielas izmaiņas. Pie pasākumiem, kas mainīja iedzīvotāju noskaņojumu sākotnēji bija tādi kā ielu un laukumu pārdēvēšana, aizkavētā denacionalizācija, neskaitāmie aresti un ebreju iznīcināšana. Tas izsauca iedzīvotāju sašutumu un atklāja nacistiskās Vācijas īstos nolūkus attiecībā pret vietējiem iedzīvotājiem.

Latvijas ģenerālapgabala Zemes pašpārvaldes aizmetņi radās vācu militārpārvaldes laikā, jo tā bija ieinteresēta miera un kārtība uzturēšanā frontes aizmugurē. Zemes pašpārvalde radās daļēji sākotnējās neinformētības dēļ, par to kāda būs nākamā kārtība, daļēji sadarbojoties vienai latviešu virsniecības un bijušās ierēdniecības daļai ar iekarotājiem. Nacistu, tai skaitā arī militāristu, attieksme pret latviešu Zemes pašpārvaldi nebija viennozīmīga. Militārā vara rēķinājās ar lietu praktisko pusi, nepievēršot lielu uzmanību pārvaldē piesaistīto cilvēku politiskajai pagātnei, kas izsauca ne mazums nepatīkamu situāciju vācu Civilpārvaldei, jo tā nevarēja tik vienkārši atcelt ieceltos ierēdņus, strauji nepasliktinot iedzīvotāju noskaņojumu. Tā nevarēja pārņemt varu aizbildinoties ar vietējo spēku trūkumu. Par ģenerāldirektoriem iecēla cilvēkus, kuri bija politiski neitrāli un vismaz pret vāciešiem draudzīgi noskaņoti. Vairāki no viņiem bija noskaņoti izteikti naidīgi pret komunistiem personisko apsvērumu dēļ.

Tā kā 1941. gada septembra sākumā vēl nebija izstrādāti konkrēti plāni, kādai būtu jābūt vāciešu sadarbībai ar vietējiem iedzīvotājiem, tad vācu Civilpārvalde atstāja darboties izveidotās Zemes pašpārvaldes struktūras. Arī personālsastāvā lielas pārmaiņas netika veiktas, atsaucoties uz militārpārvaldes pozitīvo latviešu iestāžu raksturojumu. Zemes pašpārvaldes sevišķais uzdevums bija palīdzēt okupantiem mobilizēt cilvēkus militārajām vajadzībām, kā arī palīdzēt apgādāt militāros formējumus ziemeļu frontē. Šie uzdevumi tika arī veikti.

Reālas iespējas kaut ko mainīt notikumu gaitā Zemes pašpārvaldes vīriem bija ļoti mazas vai pat nekādas. Okupantu izpratnē Zemes pašpārvalde nebija nekas cits kā marionete,

kas izmantojama pārejas periodā patieso mērķu piesegšanai. Visa vara okupētajā Latvijā atradās vācu Civilpārvaldes un citu okupantu iestāžu rokās.

Nacistu politika balstījās uz zibenskara panākumu, un tā sabrukšanas rezultātā jau 1941. gadā vācieši bija spiesti vairāk rēķināties ar iedzīvotāju noskaņojumu, piesaistot viņus pārvaldē, lai labāk varētu izmantot okupētos apgabalus. 1941. gada 24. oktobrī sākās sarakste okupantu iestāžu starpā par Zemes pašpārvaldes izveidošanu.

Iedzīvotāju attieksme pret Zemes pašpārvaldi Latvijas ģenerālapgabalā nebija viennozīmīga. Lielāko iedzīvotāju daļu sākotnēji interesēja galvenokārt saimnieciskas dabas jautājumi un par Zemes pašpārvaldi viņi zināja maz. Nacistiskā Vācija paļāvās tikai uz nelielu iedzīvotāju daļu, kurai nebija politisku prasību un kuri pilnībā pakļāvās okupantiem.

Okupanti Latvijas iedzīvotājus iedalīja pilsētu un lauku iedzīvotājos, kurus sadalīja sīkāk. Pilsētu iedzīvotājus iedalīja strādniecībā un inteliģencē. Inteliģence tika sadalīta vairākās grupās, kurām bija savas intereses un mērķi un kura tiecās pēc varas. Visu līmeņu vācu nacistu iestādes atzina, ka nepieciešams izolēt mazpilsētas un laukus no Rīgas politiķu un inteliģences aprindām, tādējādi nomācot vēlēšanos atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti.

Jaunajā Eiropā, par ko daudz runāja, latviešiem neko konkrētu nesolīja. Iedzīvotāji runāja par “baltā verga” stāvokli. Liela daļa iedzīvotāju cerēja, ka pēc kara kaut kādā veidā atjaunosies Latvijas brīvvalsts.

Situācijai frontē nosveroties nacistiskajai Vācijai par sliktu, mainījās arī attieksme pret civiliedzīvotājiem. Tika uzsvērts, ka naidīga apiešanās ar iedzīvotājiem vāciešiem prasa upurus, tādēļ ar Latvijas iedzīvotājiem jāapejoties kā ar sabiedrotiem.

Ierēdņu skaits okupantu iestādēs nebija liels, tas bija viens no iemesliem, kādēļ nacisti bija spiesti sākotnēji piesaistīt latviešus Zemes pašpārvaldē. Ierēdņu skaita nepietiekamība tika pastāvīgi pasvītota, bet, apzinoties reālo situāciju, nacistiem vajadzēja piesaistīt pārvaldes darbam vietējos iedzīvotājus. Jāpiezīmē, ka nacisti bija spiesti piesaistīt savu plānu izpildei arī tādus latviešus, kas nebija pilnīgi uzticami. Šie cilvēki tika stingri kontrolēti.

Atļaujot izveidot latviešu Zemes pašpārvaldi 1942. gada 7. martā, ģenerāldirektori reāli gan tika iecelti tikai 9. maijā, daudzi pārvaldes sektori bija izņemti no tās ietekmes sfēras, piemēram, saimniecība, policija, pasts, dzelzceļš. Tajos Zemes pašpārvaldei nebija pilnīgi nekādas varas. Tāpat arī Rīgas izņemšanas no Zemes pašpārvaldes ietekmes sfēras norādīja uz Zemes pašpārvaldes īsto stāvokli- tā bija tikai “torso”, izkārtne, nacistu plānu īsto mērķu piesegšanai. Zemes pašpārvaldes iesniegtiem memorandiem vācu vadībai nebija nekādas praktiskas nozīmes, tāpat kā ģenerāldirektoru sanāksnām, kas iesākās 1942. gada 6. janvārī.

Vēl viens faktors bija 1943. gadā izveidotais latviešu leģions. Tā veidošanā piedalījās arī latviešu Zemes pašpārvalde ar daudziem uzsaukumiem, lai gan ģenerāldirektoriem bija zināma tautas attieksme pret jaunām iesaukšanām. Okupantu vidū izkristalizējās doma nepieļaut latviešu militārpersonām ieņemt jebkādus posteņus Zemes pašpārvaldē, lai tādi cilvēki nevarētu panākumus frontē attiecināt uz visu Zemes pašpārvaldi.

Zemes pašpārvaldes, tāpat kā Latvijas iedzīvotāju attieksme pret leģiona organizēšanu nebija viennozīmīga. Ģenerāldirektoru nostājā nebija vienotības. Viņi izturējās ar dalītām jūtām pret leģiona izveidi. Sadarbību sekmēja Padomju Savienības politika Baltijā 1940.–1941. gadā un Latvijas neatkarības zaudēšana, kā arī frontes tuvošanās Latvijas robežām. Zemes pašpārvalde būtībā sadarbojās ar vācu okupācijas varu izplatot vairākus uzsaukumus iestāties leģionā. Latvijas iedzīvotājus un Zemes pašpārvaldi ar nacistisko Vāciju vienoja cīņa pret Padomju Savienību. Latvijas iedzīvotāji tomēr necīnījās par nacionālsociālisma mērķiem un vāciešu proponēto t.s. Jauno Eiropu. Viņus nesaistīja ne Vācijas militārie, ne ideoloģiskie mērķi. Vācija bija vajadzīga kā sabiedrotais cīņai pret Padomju Savienību.

1943. gadā okupantu sarakstē tika izteikta nepieciešamība nomainīt vairākus ģenerāldirektorus, ieskaitot O. Dankeru, ar uzticamākām kandidatūrām. Tomēr ģenerāldirektoru maiņa nenotika, jo tādas kandidatūras vāciešiem neizdevās atrast. 1944. gada 22. februārī Pirmā ģenerāldirektora iecelšanai nebija būtiskas nozīmes. Tas tikai pastiprināja okupantu kontroli pār Zemes pašpārvaldi, jo visa atbildība bija uzlikta vienam cilvēkam.

Svarīgākās problēmas- politika un ekonomika, tāpat arī iedzīvotāju pārtikas normas, darba apmaksas, dažādās klaušas un obligātās nodevas, mobilizācija, tika izšķirtas vācu iestādēs. Zemes pašpārvaldei nebija tiesību pat apspriest vācu Civilpārvaldes pavēles. Tāds stāvoklis saglabājās līdz pat kara beigu posmam, kad 1944. gada septembrī ģenerāldirekcijas tika likvidētas, jo okupantiem tās vairs nebija vajadzīgas. Lielākā daļa iedzīvotāju trijos nacistu pārvaldes gados tika pārvērsti par Vācijas ienaidniekiem.

Publikāciju saraksts

1. *Rīga als Zentrum Ostlands: Die Okkupationsmacht und die Lettische Landesselbstverwaltung 1941–1945.*; in: *Rīga im Prozess der Modernisierung. Studien zum Wandel einer Ostseemetropole im 19. und 20. Jahrhundert*, Hrg.: E.Mühle u. N.Angermann, Herder Institut. – Marburg, 2004. – S. 255 – 264
2. *Latviešu Zemes pašpārvaldes izveidošanās un darbības sākums vācu nacistu okupētajā Latvijā (1941.g. jūlijs.- 1942.g. septembris).* – Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (LVIŽ), 2001. – Nr. 2. – 135.–155. lpp.
3. *Latvijas iedzīvotāju politiskais noskaņojums vācu okupantu skatījumā. 1941.–1944. gads.* – LVIŽ, 2003. – Nr. 2. – 76.–98. lpp.
4. *Okupācijas iestādes par Zemes pašpārvaldes uzdevumiem un funkcijām (1941.g. jūlijs-1944.g. septembris)*”. – LVIŽ, 2003. – Nr. 4. – 120.–140. lpp.
5. *Vācijas vēsturnieki par nacistu okupācijas periodu Latvijā (1941.-1945.g.)* // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1956. gadā (Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums, 7. sēj.). – Rīga, 2002. – 123.–140. lpp.
6. *Nacistu ekonomiskā politika okupētajā Latvijā: historiogrāfisks apskats.* // Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā (Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums, 10. sēj.). – Rīga, 2004. – 352. – 372. lpp.
7. *Vācu okupācijas varas ekonomiskā politika Latvijā Otrā pasaules kara laikā.* // Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā 1941–1945 (Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums, 11. sēj.). – Rīga, 2004. – 100. – 107. lpp
8. *Reprivatizācija nacistiskās Vācijas okupācijas laikā.* // Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1965. gadā (Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums, 13. sēj.). – Rīga, 2004. – 287. – 305. lpp.
9. *Kolaborācijas daži aspekti Latvijā Otrā pasaules kara laikā.* // Humanitārās fakultātes XIV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VIII. Vēsture: Avoti un cilvēki. – Daugavpils universitāte, 2004. – 38.–43. lpp.
10. *Transporta funkcionēšanas problēmas Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā.* // LVIŽ, 2008. – Nr. 2. – 106.–130. lpp.